

Uniwersytet Technologiczno-Humanistyczny w Radomiu
Wydział Filologiczno-Pedagogiczny

KATARZYNA NOWAK

e-mail: avila@tkdami.net

*Postawy młodzieży
wobec osób niepełnosprawnych ruchowo*

Attitudes of young people towards people with physical disabilities

STRESZCZENIE

Celem artykułu jest analiza postaw młodzieży wobec osób z niepełnosprawnością ruchową. Dokonano charakterystyki postaw wobec osób niepełnosprawnych, a także różnych czynników warunkujących te postawy. Czynniki pogrupowano na: społeczno-demograficzne, kulturowe oraz osobowościowe. W badaniach własnych przyjęto trójczynnиковą teorię postawy, wykorzystano kwestionariusz postaw wobec osób z niepełnosprawnością ruchową w opracowaniu własnym. Wyniki badań 249 uczniów szkół gimnazjalnych i licealnych pokazały, że pozytywna postawa młodzieży wobec niepełnosprawnych ruchowo ma charakter deklaracyjny. Młodzież licealna w porównaniu z gimnazjalistami wykazuje bardziej negatywną postawę w stosunku do osób niepełnosprawnych ruchowo, zwłaszcza w wymiarze poznawczym i emocjonalnym.

Słowa kluczowe: fizyczna niepełnosprawność, postawy wobec osób z niepełnosprawnością, młodzież

Miejsce i prawa osoby niepełnosprawnej we współczesnym społeczeństwie wydają się niekwestionowane. Wiele zmieniło się od czasów starożytnej Grecji, kiedy kult ciała i sprawności fizycznej zezwalał na zabijanie osób starych lub z widocznymi uszkodzeniami ciała bądź umysłu. Wraz z rozwojem społeczeństw widoczna jest ewaluacja postaw wobec osób niepełnosprawnych: od ich dyskry-

minacji, poprzez izolowanie i separowanie, aż do postawy integracji (Przybylski 2010; Zasepa, Czabała, Starzomska 2005). Z kolei postęp myśli naukowej po II wojnie światowej, zwłaszcza w medycynie, psychologii, pedagogice społecznej i socjologii, oraz dostrzeżenie potrzeb osób z różnego rodzaju niepełnosprawnością w znacznej mierze sprzyjały dalszemu rozwojowi akceptującego stanowiska wobec nich (por. Komorska 1999).

Przegląd klasycznej i współczesnej literatury przedmiotu na temat postaw wobec osób niepełnosprawnych i ich percepcji w społeczeństwie pokazuje jednak, że nadal jest to zagadnienie złożone i dyskusyjne. A. Ostrowska (1994a,b; 2002), analizując stosunek społeczeństwa polskiego do osób niepełnosprawnych, wykazała niepokojącą tendencję: ponad połowa badanych, w tym osoby opinio-twórcze: liderzy społeczni, lekarze, nauczyciele, niewiele wie o problemach osób niepełnosprawnych, nieczęsto ma okazję do kontaktów z nimi oraz jest niepewna swoich umiejętności komunikacji i zachowania w relacji z nimi. Koncentruje się raczej na znaczeniu oddziaływań opiekuńczych wobec osób niepełnosprawnych niż możliwości stworzenia im warunków do samodzielności i samorealizacji. Tymczasem postawa dorosłych jest obserwowana i naśladowana przez młodzież.

R. Gil i wsp. (2005) zauważają w swoich badaniach umocnienie niewłaściwych postaw wśród uczniów szkół gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych: ponad 90% z nich wyraziło opinie, iż osoby niepełnosprawne, podobnie jak osoby w podeszłym wieku, powinny przebywać w domach pielęgnacyjno-opiekuńczych i być odbiorcami przede wszystkim różnych form opieki. Z kolei badania Rutkowskiej (2000) wykazały, iż niewielki odsetek badanej młodzieży deklaruował postawy pozytywne wobec osób niepełnosprawnych, natomiast około 10% licealistów i aż 44,5% uczniów szkół zawodowych przejawiało wobec nich postawy negatywne. Dane z kolejnych lat, niestety, tylko potwierdzają tę tendencję. Wyniki badań CBOS (Chajda 2007) dotyczące stosunku Polaków do niepełnosprawnych wskazują na to, iż opinie w tej kwestii są podzielone niemal po równo: 45% ankietowanych uważa, że większość polskiego społeczeństwa dobrze odnosi się do osób niepełnosprawnych, a 48% wyraża opinię przeciwną. O niewłaściwym stosunku do osób niepełnosprawnych częściej mówią m.in. właśnie najmłodszy ankietowani – uczniowie i studenci. W porównaniu z wynikami badań CBOS z roku 2000 poglądy respondentów prawie się nie zmieniły (Chajda 2007, s.4).

Złożoność problematyki postaw młodzieży wobec osób niepełnosprawnych znajduje swój wyraz w wielu innych badaniach. Ich wyniki pokazują, iż respondenci ci mają niski poziom wiedzy o rodzajach i przyczynach niepełnosprawności, rzadki kontakt z osobami niepełnosprawnymi, który skutkuje na ogół tylko deklaracyjnym pozytywnym odniesieniem wobec nich, oraz wyolbrzymione przekonania o ograniczeniach tychże osób wynikających z ich stanu zdrowia. Ponadto

zauważono, iż niezależnie od typu szkoły młodzież przejawia największy dystans do osób z niepełnosprawnością umysłową, spotyka się z negatywnym przekazem obrazu osoby niepełnosprawnej w literaturze i mediach, naśladuje postawy nauczycieli wobec uczniów z niepełnosprawnością oraz „dziedziczy” hierarchię czynników stygmatyzujących, opierających się na licznych stereotypach, przenoszonych z pokolenia na pokolenie, np. przez język czy etykietowanie (Ćwirynkało 2010; Kossewska 2003; Osik-Chudowolska 2010; Wyczesany 2009).

Powyższe doniesienia skłaniają do refleksji, iż to m.in. osoby dorosłe w dużej mierze przez swoje poglądy i zachowania kształtują postawy młodzieży wobec osób niepełnosprawnych. Warto przyjrzeć się zatem problematyce tychże postaw – ich charakterystyce, klasyfikacji, uwarunkowaniom, aby móc przez to lepiej zrozumieć, ale też kształtować czy korygować postawy młodzieży.

W literaturze przedmiotu istnieje wiele prób ujęcia tego zagadnienia. Jedno z najczęstszych stanowisk uwzględnia biegunowy opis postaw – wskazując na ich charakter pozytywny lub negatywny. J. Granofsky (1955, za: Sękowski 1994), opisując postawy wobec osób niepełnosprawnych poprzez znak pozytywny oraz negatywny, stwierdza, iż należy czynić to, uwzględniając trzy kryteria: wymiar poznawczy, emocjonalny i społeczny. Stąd zwraca uwagę na znaczenie takich komponentów postaw pozytywnych, jak: obiektywna ocena wpływu niepełnosprawności na psychikę i funkcjonowanie człowieka (przy uwzględnieniu jego faktycznych ograniczeń i możliwości), pozytywne nastawienie poznawcze (obejmujące dostrzeganie nie tylko niepełnosprawności, ale też potrzeb, zalet, osiągnięć) oraz pozytywne zachowania społeczne (zawierające akceptację, szacunek, współpracę, naturalny i życzliwy kontakt z osobą niepełnosprawną, a przeciwdziałające jej izolowaniu, marginalizowaniu czy wykluczeniu). Natomiast postawy negatywne cechuje na ogół: uczucie litości lub nadopiekuńczości wobec osób niepełnosprawnych, przecenianie lub niedocenianie wpływu niepełnosprawności na ich psychikę, negatywne nastawienie poznawcze (podkreślające odmienność osoby niepełnosprawnej, kładące nacisk na defekty i brzydotę kalectwa) oraz negatywne nastawienie społeczne (obejmujące brak akceptacji i dystansowanie się w kontaktach interpersonalnych oraz uczucie lęku i zakłopotania wobec osoby niepełnosprawnej) (por. Sękowski 1992, Zaorska 2006).

Z kolei poglądy innych autorów (Nowak 1973), jak też doniesienia z badań (Larkowa 1970; 1985) wskazują na konieczność rozważenia postawy ambiwalentnej wobec osoby niepełnosprawnej. Ujmowana jest ona wówczas bądź jako pozycja na kontinuum przebiegającym od postawy pozytywnej do negatywnej (postawa pośrednia – niezdecydowana) (Larkowa 1970), bądź jako rozbieżność zachodząca w ramach określonych komponentów postawy: poznawczego, emocjonalnego i behawioralnego, np. pozytywnej ocenie poznawczej podmiotu towarzyszą negatywne emocje wobec niego, sympatii dla cech podmiotu/przedmiotu postawy – brak uznania (por. Nowak 1973, s. 39). Nie sposób natomiast, mając

na uwadze czynnik humanistyczny i wymiar emocjonalno-oceniający postawy, mówić o postawie obojętnej wobec określonego człowieka, której intensywność kształtowałyby się na poziomie zerowym (Nowak 1973, s. 26).

M. Chodkowska i Z. Kazanowski (2007) zauważają, iż w codziennym życiu postawy wobec osób z niepełnosprawnością nie są na ogół jednoznaczne i proponują rozpatrywać je, opierając się na dwóch kryteriach: ich znaku i wielowymiarowości, oraz z uwzględnieniem społecznych interakcji pomiędzy osobami niepełno- i pełnosprawnymi. Tym samym postawy te można umieszczać na pewnego rodzaju kontinuum: od postaw akceptacji, częściowej akceptacji i quasi-akceptacji, poprzez ambiwalencję, do postawy lekceważenia, niechęci oraz wrogości. Ponadto, przyjmując kryterium integracji ze środowiskiem społecznym, autorzy ci wskazują na postawy: prointegracyjne (akceptujące), aintegracyjne (obojętne), antyintegracyjne (niechętne) i dezintegracyjne (sprzeczne) wobec osób niepełnosprawnych (Chodkowska, Kazanowski 2007, s. 21–22).

Inne ujęcie proponuje Gething (1991, za: Kossewska 2003, s. 41), traktując postawy wobec osób niepełnosprawnych jako fenomen złożony, który może występować w dwóch formach:

- 1) postawie zgeneralizowanej, przejawiającej się w ogólnej tendencji do postrzegania osoby niepełnosprawnej jako odmiennej od reszty społeczeństwa – ma ona zwykle charakter negatywny;
- 2) postawie specyficznej, zależnej od stopnia i zakresu niepełnosprawności – przyjmuje ona wówczas strukturę hierarchiczną.

Przegląd literatury przedmiotu wskazuje ponadto, iż wielowymiarowość problematyki postaw wobec osób niepełnosprawnych związana jest z szeregiem zróżnicowanych uwarunkowań, wśród których bada się czynniki dotyczące samej osoby niepełnosprawnej, jak też determinanty społeczne, kulturowe i osobowe.

Wśród czynników związanych z samą osobą niepełnosprawną zwraca się uwagę m.in. na znaczenie: rodzaju jej niepełnosprawności, poziomu samooceny i samoakceptacji czy postrzegania własnej niepełnosprawności (Kirenko 2002, 2007; Kirenko, Korczyński 2000; Kossewska 2003).

W wymiarze społeczno-kulturowym znaczną rolę odgrywają: stereotypy społeczne, utrwalające obraz osoby niepełnosprawnej jako słabej i skrytej, postrzeganie jej jako „odmiennej”, hierarchia wartości (w tym miejsce zdrowia i sprawności fizycznej), transmisja czynników kulturowych między pokoleniami, zawierająca modelowanie negatywnych postaw wobec niepełnosprawności już od dzieciństwa, wykonywanie praktyk religijnych, kontakt zawodowy z osobami niepełnosprawnymi, wymogi rynku pracy, etnocentryzm, zmienne demograficzne, jak wiek, płeć, wykształcenie i wykonywany zawód czy narodowość (por. Derczyński 2000, za: Zasępa, Czabała, Starzomska 2005; Kirenko 2007; Kossewska 2003; Kowal 2004; Krajewski, Flaherty 2000, za: Zasępa, Czabała, Starzomska 2005;

Rubach 2003, za: Zasępa, Czabała, Starzomska 2005; Sękowski 1992; 1994; Sękowski, Witkowska 2002; Zasępa 2003, za: Zasępa, Czabała, Starzomska 2005).

Do czynników osobowych modyfikujących postawę wobec osób z niepełnością w kierunku negatywnym należą: wysoki poziom aprobaty społecznej, tendencja do myślenia magicznego, wysoki poziom lęku, neurotyzmu, agresywności czy psychopatyczności, zewnętrzne umiejscowienie poczucia kontroli, dogmatyzm i sztywność w systemie przekonań, nietolerancja na wieloznaczność, niski poziom inteligencji, empatii i zdolności twórczych oraz obniżone poczucie sensu życia i koherencji (Kossewska 2003; Kowalska, Winnicka 2013; Maksimowicz 2003, za: Zasępa, Czabała, Starzomska 2005; Sękowski 1994; Witkowski 1994).

Pomimo tych doniesień nadal brakuje badań poszerzających wiedzę o charakterze i uwarunkowaniach postaw młodzieży wobec osób z niepełnością, w tym niepełnością ruchową. Tymczasem pełni ona kluczową rolę w jak najwcześniejszym zapobieganiu marginalizacji i wykluczaniu osób niepełnych.

METODOLOGIA BADAŃ WŁASNYCH

Przedmiotem badań była postawa młodzieży wobec osób niepełnych ruchowo. Przyjęto trójczynnikową definicję postawy, obejmującą wymiar: poznawczy (wiedza o przedmiocie postawy), emocjonalny (uczucia, jakie są skierowane na przedmiot postawy) oraz behawioralny (zachowania kierowane na przedmiot postawy) (por. Wojciszke 2005, s. 79–83; Wosińska 2004, s. 138–140).

Problem badawczy sformułowano następująco: jaka jest dynamika zmiany postaw wobec osób niepełnych ruchowo w wymiarze: poznawczym, emocjonalnym i behawioralnym u młodzieży w okresie wczesnej i późnej adolescencji?

W odniesieniu do niego sformułowano hipotezę, iż występują różnice postawy młodzieży znajdującej się w okresie wczesnej i późnej adolescencji wobec osób niepełnych ruchowo w wymiarze poznawczym, emocjonalnym i behawioralnym.

Badania przeprowadzono od marca do maja 2013 roku na terenie województwa mazowieckiego, w powiecie radomskim. Grupę respondentów stanowili uczniowie ostatnich klas szkoły gimnazjalnej i liceum ogólnokształcącego. Zastosowano kwestionariusz ankiety własnej Postawa Wobec Osób Niepełnych Ruchowo (wersja pilotażowa, zawierająca 30 pytań otwartych oraz zamkniętych, ujmujących komponent poznawczy, emocjonalny i behawioralny postawy). Badania przeprowadzono podczas godziny wychowawczej, w obecności nauczyciela-wychowawcy oraz/lub pedagoga szkolnego. Respondentów zapo-

znano z celem badań, poinstruowano, jak należy wypełniać ankietę oraz zapewniono o anonimowości badań. Przeciętny czas badania wynosił około 35 minut. Łącznie zbadano 265 osób w wieku 15–18 lat, z czego do ostatecznej analizy – z uwagi na poprawność wypełnienia i kompletność danych – zakwalifikowano 249 ankiet, w tym 114 osób z gimnazjum i 135 badanych z liceum.

WYNIKI BADAŃ

Poniżej przedstawiono wyniki badań własnych dotyczących postawy młodzieży ze szkół gimnazjalnych i licealnych wobec osób z niepełnosprawnością ruchową, obejmujące analizę ogólnego znaku postawy oraz jej wymiarów: poznawczego, emocjonalnego i behawioralnego.

OGÓLNA POSTAWA

Dane uzyskane z odpowiedzi młodzieży na pytanie, jak oceniasz swoją postawę wobec osób z niepełnosprawnością ruchową, pokazały, iż niemal 80% wszystkich respondentów określiło ją jako pozytywną. Analiza porównawcza wyników poszczególnych grup wykazała, iż uczniowie szkół gimnazjalnych zdecydowanie częściej określają swoją postawę jako pozytywną (91%), niż respondenci liceum (68%), wśród których wzrasta odsetek osób deklarujących postawę ambiwalentną/niezdecydowaną (32%). Żaden z badanych nie przyznał się do postawy negatywnej wobec osób z dysfunkcją ruchu.

Pomimo tak optymistycznych wyników w ich ocenie należy zachować dużą ostrożność, ponieważ pozytywna postawa wobec osób niepełnosprawnych często ma charakter deklaracyjny i różni się (niekiedy znacznie) od tej rzeczywiście przejawianej.

WYMIAR POZNAWCZY

Komponent poznawczy postawy dotyczy myśli i przekonań odnoszących się do obiektu postawy. Poniżej przedstawiono wiedzę, przekonania i opinie badanej młodzieży na temat m.in. specyfiki niepełnosprawności ruchowej i jej przyczyn, miejsca osoby z dysfunkcją ruchu w społeczeństwie, cech ją charakteryzujących i in.

Na pytanie otwarte, z czym najbardziej kojarzy Ci się niepełnosprawność ruchowa, najwięcej osób z ogółu respondentów odpowiedziało, iż z poruszaniem na wózku (56%) oraz z unieruchomieniem (42%). Podobna tendencja wystąpiła w wypowiedziach uczniów gimnazjum i liceum. W obydwu grupach niewielki procent respondentów (około 7%) udzielił odpowiedzi z *kalectwem*, zaś w grupie gimnazjalistów znaczna część badanych (około 30%) odpowiedziała *nie wiem*.

Następnie odniesiono się do wiedzy młodzieży o przyczynach niepełnosprawności ruchowej (tabela 1). Dane w niej przedstawione wskazują, iż ponad połowa badanej młodzieży ogółem (53%), jak i w wyodrębnionych podgrupach uważa, iż niepełnosprawność ruchowa jest najczęściej konsekwencją wypadku drogowego, następnie ponad 20% respondentów wiąże jej uwarunkowania z wadami wrodzonymi, a w dalszej kolejności – z chorobami. Nieznaczna część respondentów z gimnazjum wskazała na wypadki przy pracy (4%), zaś z liceum – na ryzykowne zachowania (12%).

Tab. 1. Najczęstsze przyczyny niepełnosprawności ruchowej w opinii respondentów

Co uważasz za najczęstszą przyczynę niepełnosprawności ruchowej?	PG [N=114]		LO [N=135]		Ogółem [N=2]	
	N	%	N	%	N	%
Wypadki drogowe	65	57	68	50	133	53
Wypadki w pracy	4	4	–	–	4	2
Ryzykowne zachowania	–	–	16	12	16	7
Wady wrodzone/genetyczne	26	22	27	20	53	21
Choroby	11	10	24	18	35	14
Nie wiem	8	7	–	–	8	3

Źródło: badania własne.

Kolejne pytanie dotyczące tego, jak traktowane są osoby z niepełnosprawnością ruchową w społeczeństwie, pokazało, że około 70% badanej młodzieży uważa, iż *na równi z resztą społeczeństwa*, przy czym w większym stopniu deklarowali to uczniowie gimnazjum (78%), niż liceum (59%). Część respondentów wyłącznie z klas licealnych opowiedziała się jednak za twierdzeniem *gorzej niż reszta społeczeństwa* (10%).

Miejsce zamieszkania osób niepełnosprawnych ruchowo w opinii największej liczby badanych uczniów powinno być wśród reszty społeczeństwa (66%), przy czym bardziej są o tym przekonani uczniowie gimnazjum (86%), niż liceum (51%), którzy w znacznej mierze (około 20%) wskazali też odpowiedzi *wyłącznie wśród innych niepełnosprawnych* lub *w zakładach odosobnionych*.

Następnie zróżnicowane opinie uzyskano w odniesieniu do pytania, czy osoby z niepełnosprawnością ruchową mają takie same prawa w społeczeństwie jak osoby w pełni sprawne? W grupie badanych ogółem 42% udzieliło odpowiedzi *tak*, natomiast 32% odpowiedzi *nie*. Analiza odpowiedzi w podgrupach wykazała, iż zdecydowana większość gimnazjalistów postrzega, że osoby z dysfunkcją

ruchu mają w społeczeństwie takie same prawa, jak inni (54%), podczas gdy zdecydowana większość licealistów (64%) tak nie uważa.

W odpowiedzi na kolejne pytanie, czy uważasz, że osoby niepełnosprawne ruchowo mają przywileje w związku ze swoją sytuacją zdrowotną, większość badanej młodzieży takie wskazała (tab. 2). Analiza danych pokazuje, iż uczniowie liceum są przekonani o przywilejach osób z dysfunkcją ruchu z uwagi na ich sytuację zdrowotną i wiążą je przede wszystkim z posiadaniem renty oraz dofinansowaniami/ulgami (ponad 50%). Z kolei uczniowie gimnazjum najczęściej (50%) wskazywali, iż nie mają wiedzy na ten temat, a w dalszej kolejności skupiali się na ulgach, takich jak większa opieka medyczna/społeczna (29%) oraz mniejsze wymagania ze strony innych osób (25%).

Tab. 2. Uprzywilejowanie osób niepełnosprawnych ruchowo w opinii respondentów

Czy uważasz, że osoby niepełnosprawne ruchowo mają przywileje w związku ze swoją sytuacją zdrowotną?		PG [N=114]		LO [N=135]		Ogółem [N=249]	
		N	%	N	%	N	%
Tak	renta /brak konieczności pracy zarobkowej	27	24	71	53	98	39
	dofinansowania/ ulgi	27	24	68	50	95	38
	większa opieka medyczna/społeczna	33	29	44	33	77	30
	mniejsze wymagania od innych osób	28	25	50	37	78	31
Nie		17	15	–	–	17	7
Nie wiem		57	50	43	32	100	40

Źródło: badania własne.

Odpowiedzi na następne pytanie dotyczące poczucia odrzucenia przez środowisko osób niepełnosprawnych ruchowo pokazały, iż znaczna część wszystkich respondentów, zarówno z gimnazjum (71%), jak i liceum (85%), uważa, że osoby te mają takie poczucie (79%). Ponadto w bardzo wysokim odsetku młodzież była zgodna w osądzie, iż osoba niepełnosprawna ruchowo doświadcza cierpienia w społeczeństwie z powodu stanu swego zdrowia (około 90% w grupie ogółem, jak i wyodrębnionych podgrupach).

Następnie w odniesieniu do trudności, jakie w życiu codziennym w społeczeństwie spotyka osoba niepełnosprawna ruchowo, badana młodzież najczęściej

wskazywała na trudności w znalezieniu pracy (39% gimnazjalistów i 44% licealistów) oraz trudności w poruszaniu się po ulicach, dostępie do różnych budynków i odrzucenie przez przyjaciół (około 20% uczniów z obydwu grup). W grupie gimnazjalistów (ponad 20%) dostrzeżono oprócz tego trudności z samodzielnym prowadzeniem domu.

W zróżnicowany sposób młodzież ocenia aktywność społeczną osób niepełnosprawnych ruchowo. Ponad 40 % ogółu badanych uznaje je za bierne lub średnio aktywne w społeczeństwie. Jednak analiza odpowiedzi w podgrupach wykazała, iż licealiści w znacznie większym stopniu (68%) niż gimnazjaliści (19%) postrzegają osoby z dysfunkcją ruchu jako bierne, podczas gdy respondenci z gimnazjum częściej (65%) niż z liceum (20%) opowiadają się za tym, iż osoby te są średnio aktywne. Łącznie w całej grupie, jak i wyodrębnionych podgrupach tylko nieco ponad 10% postrzega osoby niepełnosprawne ruchowo jako aktywne w społeczeństwie.

W dalszej kolejności zapytano samych respondentów, czy sądzą, iż mogliby być uczniem klasy integracyjnej, w której byłyby osoby z niepełnosprawnością ruchową. Zdecydowana większość gimnazjalistów (80%) i licealistów (90%) wyraziła takie przekonanie oraz zadeklarowała, iż mogłaby mieć za przyjaciela osobę niepełnosprawną ruchowo (63% gimnazjalistów i 91% licealistów).

Zbadano też opinię młodzieży na temat uczestnictwa osoby niepełnosprawnej ruchowo w spotkaniach towarzyskich/koncertach/dyskotece itp. Większość zgodziła się z twierdzeniem: *Dobrze, że tu jest, przynajmniej nie siedzi w domu* (31% gimnazjalistów i 43% licealistów), lub *dobrze, że jest wśród nas* (57% gimnazjalistów i 42% licealistów). Ponad 10% uczniów klas gimnazjalnych wskazała jednak odpowiedź *mnie na jej miejscu by tu nie było*, przy czym podobna tendencja wystąpiła w odpowiedziach uczniów z liceum, wśród których część z nich (5%) wskazała również twierdzenie: *Co on/ona tu robi? Nie pasuje do tego miejsca!*

Z kolei analiza opinii badanych na temat życia osób niepełnosprawnych ruchowo w porównaniu z osobami w pełni sprawnymi wykazała, iż około 70% całej grupy badanych ocenia je jako *takie same*, jedna trzecia respondentów z liceum postrzega je jako pełne bezradności, a 20% z tej grupy uważa, iż jest to pokrzywdzenie przez los. Żaden z badanych uczniów nie ocenił też życia osoby niepełnosprawnej jako lepszego ani też jako gorszego od życia innych osób.

Zróżnicowanie sądów uzyskano w odpowiedziach na pytanie, czy twoim zdaniem osoby niepełnosprawne ruchowo powinny zakładać rodziny. O ile w grupie ogółem nieco ponad połowa respondentów (56%) uznała, że tak, o tyle w grupie uczniów z gimnazjum odpowiedź taką wskazało niemal 90%, a wśród uczniów liceum 30% badanych. Licealiści w większości (70%) zdecydowanie nie zgodzili się z tym twierdzeniem.

Na koniec odniesiono się do przekonań młodzieży co do cech charakterystycznych dla funkcjonowania osób z dysfunkcją ruchu. Jedna trzecia ogółu respondentów wskazała na skrytość oraz „smucenie się”, a w dalszej kolejności na małomówność (24%) i brak samodzielności (22%). Najmniej badanych (13%) uznało, iż jest „taka jak inni”.

W grupie uczniów z gimnazjum najwięcej osób wskazało na: małomówność (49%), „smucenie się” (27%) oraz odpowiedź „jest taka jak inni” (23%). Natomiast ponad jedna trzecia respondentów z liceum wybrała odpowiedzi: skrytość, brak samodzielności, „smucenie się”.

WYMIAR EMOCJONALNY

Komponent emocjonalny postawy składa się z reakcji emocjonalnych, które towarzyszą człowiekowi w niemal każdej sytuacji życiowej. Obejmuje emocje pozytywne i negatywne, przez co wpływa na sposób oceniania obiektu postawy i zachowania względem niego. Tabela 3 zawiera zestawienie odpowiedzi badanych na temat emocji doświadczanych przez nich w kontakcie z osobą niepełnosprawną ruchowo.

W całej grupie młodzieży najwięcej osób wskazało na odczuwanie w kontakcie z osobą z niepełnosprawnością ruchową: litości (61%), zwyczajnego samopoczucia jak przy innych (55%) oraz obojętności (43%).

W grupie uczniów z gimnazjum najwięcej respondentów odpowiedziało, iż doświadcza wówczas samopoczucia jak przy innych (72%), litości (67%) i współczucia (41%). Ponad jedna trzecia badanych wskazała też skrępowanie, obojętność, odrazę, ale też chęć pomocy czy poczucie winy, iż jest się zdrowym. Z kolei wśród respondentów z liceum najwięcej osób obok odczucia litości (56%) wskazało też na niepewność (49%), obojętność (47%), poczucie ulgi, że jest się zdrowym (47%), skrępowanie (43%), czy odrazę (30%) wobec osoby z dysfunkcją ruchu.

Następnie w ogólnej opinii większości badanych (ponad 50%), w tym w wyodrębnionych podgrupach, osoba niepełnosprawna ruchowo najczęściej spotyka się w społeczeństwie z reakcją obojętności. Młodzież gimnazjalna wskazała w zbliżonym odsetku zarówno reakcję życzliwości (27%), jak i wrogości (25%), natomiast respondenci z liceum wskazali tylko na reakcję wrogości (44%).

Następne pytanie, czy odczuwasz stres w bezpośredniej obecności osoby niepełnosprawnej ruchowo, pokazało, iż w grupie całej młodzieży zdania na ten temat są podzielone: 57% respondentów wskazało odpowiedź *tak*, zaś 43% – *nie*. Jednak analiza rozkładu odpowiedzi w badanych podgrupach ujawniła, iż częściej stresu w tej sytuacji doświadcza młodzież licealna (68%) niż gimnazjalna (43%).

Z kolei w ocenie reakcji emocjonalnych na sąsiedztwo osoby z dysfunkcją ruchu większość ogółu respondentów uznała, że byłaby raczej zadowolona (51%)

Tab. 3. Stany emocjonalne respondentów w kontakcie z osobą niepełnosprawną ruchowo

Widząc osobę niepełnosprawną ruchowo, czujesz:	PG [N=114]		LO [N=135]		Ogółem[N=249]	
	N	%	N	%	N	%
Współczucie	47	41	42	31	89	36
Litość	76	67	76	56	152	61
Chęć pomocy	36	32	30	22	66	26
Strach	10	9	7	5	17	7
Skrepowanie	37	33	58	43	95	38
Zawstydzenie	8	7	3	2	11	4
Niepewność	26	23	66	49	92	37
Przychylność	33	29	22	16	55	22
Swobodę	34	30	31	23	65	26
Obojętność	44	39	63	47	107	43
Podziw	24	21	17	13	41	16
Onieśmienie	40	35	17	13	57	23
Czuję się zwyczajnie jak przy innych	83	72	54	40	137	55
Odrzę	42	37	40	30	82	32
Poczucie winy, że jestem zdrowy	11	10	–	–	11	4
Ulgę, że jestem zdrowy	31	27	63	47	94	38

Źródło: badania własne

z tego faktu. Zróżnicowanie odpowiedzi uzyskano natomiast w wyodrębnionych grupach młodzieży: wśród gimnazjalistów najwięcej osób byłoby wówczas raczej zadowolonych (58%), zaś wśród licealistów zbliżony odsetek raczej zadowolonych (37%), jak i raczej niezadowolonych (39%), czy nawet niezadowolonych (19%).

Następnie w ocenie uczucia, jakie wywołałyby w badanym prośba o pomoc osoby z dysfunkcją ruchu, najwięcej respondentów wskazało niemal równoważnie na: chęć pomocy (22%) i życzliwość (20%), ale też na obojętność (20%). Tymczasem w podgrupach można zauważyć, iż gimnazjaliści najczęściej wskazywali na chęć pomocy (42%) i życzliwość (25%), podczas gdy licealiści na obojętność (32%) i wahanie (21%).

WYMIAR BEHAWIORALNY

Komponent behawioralny obejmuje działania człowieka wobec obiektu postawy. W przeprowadzonych badaniach na pytanie o bezpośredni kontakt młodzieży z osobami z dysfunkcją ruchu najczęściej respondentów w całej grupie (55%), jak i wyodrębnionych podgrupach przyznało, iż nie ma takiego kontaktu, przy czym większość wywodziła się ze szkół gimnazjalnych (70%). Uczniowie z liceum w porównywalnym odsetku mieli taki kontakt wśród sąsiadów (15%), kolegów/koleżanek (12%), krewnych (12%) oraz najbliższej rodziny (rodzice, rodzeństwo) (12%). Młodszy ankietowani najczęściej wskazywali na taki kontakt wśród kolegów/koleżanek (19%) oraz krewnych (9%). Znamienne jest, że żadna z badanych osób nie wskazała odpowiedzi: wśród przyjaciół.

W następnym pytaniu, czy pomogłeś/-aś kiedykolwiek osobie niepełnosprawnej ruchowo, uzyskano w całej grupie, jak i grupach młodzieży gimnazjalnej i licealnej, najczęściej odpowiedź *tak* (ponad 65%).

Dookreślając formę pomocy: co mógłbyś zrobić dla niepełnosprawnego ruchowo kolegi/koleżanki, jak pomóc, otrzymano najczęściej odpowiedzi o charakterze: *dużo z nim/nią rozmawiać* (ponad 60% w całej grupie i wyodrębnionych podgrupach), ponadto w grupie gimnazjalistów 20% osób uznało, iż mogłoby nosić jej plecak, podczas gdy 14% licealistów udzieliło odpowiedzi *traktować go/ją na równi* (nie potrzebuje pomocy), zaś 8% z nich uznało też, że *w niczym* (taka odpowiedź nie padała w grupie młodszych badanych).

Uściślając sytuację pomocową zapytano, jak zachował(a)byś się, widząc osobę niepełnosprawną ruchowo wsiadającą z Tobą do autobusu? W tym przypadku przeważająca liczba badanych z całej grupy (89%), jak i grupy młodzieży gimnazjalnej (95%) oraz licealnej (83%) uznała, iż zaproponował(a)by pomoc. W grupie starszych respondentów częściej wskazywano też odpowiedzi: *zlekceważył(a)bym* (12%) i w takim samym odsetku, jak w grupie gimnazjalistów: *udał(a), że jej nie widzę* (5%).

Badając zachowanie młodzieży w sytuacji, kiedy usłyszeli by wyśmiewanie/obrażanie osoby niepełnosprawnej ruchowo, stwierdzono, iż najczęściej z nich ogółem nie zareagowałyby (44%) lub potraktowałyby to obojętnie (28%). Podobną tendencję odpowiedzi zauważono w grupie licealistów (odpowiednio 40 i 43% badanych), natomiast wśród gimnazjalistów 48% z nich uznało, że nie zareagowałyby, zaś 41% zareagowałyby i upomniało.

Ostatnie pytanie kwestionariusza dotyczyło negatywnych zachowań młodzieży wobec osób niepełnosprawnych ruchowo (tabela 4).

W odpowiedzi na to, czy kiedykolwiek zdarzyło ci się uderzyć/kopnąć/pochnąć osobę niepełnosprawną ruchowo ponad 90% ogółu badanych, młodzieży licealnej oraz 100% młodzieży z gimnazjum przyznało, iż nie. Tymczasem w odniesieniu do pytania o wyzywanie/wyśmiewanie/obgadywanie osób niepeł-

Tab. 4. Negatywne zachowania badanych wobec osób niepełnosprawnych ruchowo

Czy kiedykolwiek zdarzyło Ci się osobę niepełnosprawną ruchowo:	PG (N=114)		LO (N=135)		Ogółem (N=249)	
	N	%	N	%	N	%
Uderzyć/ kopnąć/ popchnąć						
tak	–	–	7	5	7	3
nie	114	100	127	95	242	97
Wyzywać/ wyśmiewać/obgadywać						
tak	21	18	63	47	84	34
nie	93	82	72	53	165	66

Źródło: badania własne.

nosprawnych ruchowo ponad jedna trzecia (34%) ogółu respondentów przyznała się do tego, przy czym znacznie częściej taka odpowiedź występowała w grupie młodzieży licealnej (47%) niż wśród gimnazjalistów (18%).

PODSUMOWANIE

Wyniki badań pozwoliły na potwierdzenie hipotezy, iż występują różnice postawy młodzieży znajdującej się w okresie wczesnej i późnej adolescencji wobec osób niepełnosprawnych ruchowo w wymiarze poznawczym, emocjonalnym i behawioralnym. Dynamika tych zmian pokazuje, że wraz z wiekiem wzrasta negatywne odniesienie do osób z dysfunkcją ruchu. Ogólna pozytywna postawa młodzieży wobec osób z niepełnosprawnością ruchową wydaje się w dużej mierze wyłącznie deklaratywna. Podobne wnioski uzyskano w badaniach innych autorów. Pokazują one, iż stosunek uczniów szkół gimnazjalnych do osób niepełnosprawnych jest w dużej mierze pozytywny (Osik-Chudowolska 2010; Wyczesany 2009), natomiast na dalszym etapie edukacji, w okresie późnej adolescencji – przyjmuje wydźwięk bardziej negatywny (por. Ćwirynkało 2010; Gil i wsp. 2005; Rutkowska i wsp. 2000).

W badaniach własnych zwraca uwagę szczególnie negatywny charakter postawy młodzieży licealnej w wymiarze emocjonalnym wobec osób z dysfunkcją ruchu. Respondenci ci przyznawali, iż wzbudzają one w nich głównie uczucie litości, niepewności, obojętności, skrupowania, odrazy lub poczucie ulgi, iż sami są zdrowi. Kontakt z nimi byłby dla nich źródłem stresu i nie byłiby zadowoleni z ich sąsiedztwa. Prośba o pomoc z ich strony wywołałaby raczej odczucie obojętności lub wahania. Współbrzmi z tym bardziej negatywny wydźwięk ich postawy w wymiarze poznawczym. Młodzież licealna w większym stopniu niż gimnazjaliści wyraża przekonanie, iż osoby z dysfunkcją ruchu raczej nie powinny mieszkać wśród reszty społeczeństwa (a bardziej z innymi niepełnosprawnymi lub

w zakładach odosobnionych), zdecydowanie nie powinny zakładać rodziny oraz że są skryci, niesamodzielni i małomówni.

Wyniki badań skłaniają do refleksji nad potrzebą przeciwdziałania negatywnej postawie w wymiarze poznawczym, emocjonalnym i behawioralnym u młodzieży, zwłaszcza w okresie późnej adolescencji. W grupie młodzieży licealnej należy zintensyfikować działania podnoszące poziom jej wiedzy na temat niepełnosprawności ruchowej, umożliwić jej poznanie osób z tym rodzajem niepełnosprawności oraz ich rzeczywistych problemów, zachęcać do działań na ich rzecz, np. poprzez wolontariat, oraz zwiększać jej szanse na kontakt integracyjny z nimi w środowisku lokalnym. Wskazany byłby też cykl warsztatów psychologicznych, ukierunkowanych na zmianę negatywnego nastawienia emocjonalnego młodzieży wobec osób niepełnosprawnych ruchowo. Działania prewencyjne w tej grupie respondentów to „ostatni dzwonek”, aby zmienić niekorzystną postawę wobec osób z dysfunkcją ruchu, która w kolejnym okresie rozwojowym – dorosłości – ma, niestety, zwykle tendencję do utrwalania się.

BIBLIOGRAFIA

- Chajda E. (2007), *Postawy wobec osób niepełnosprawnych. Komunikat z badań*, Warszawa CBOS.
- Chodkowska M., Kazanowski Z. (2007), *Socjopedagogiczne konteksty postaw nauczycieli wobec edukacji integracyjnej*, Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Ćwirynkało K. (2010), *Pełnosprawni uczniowie wobec swoich rówieśników z niepełnosprawnością*, „Niepełnosprawność”, 3.
- Gil R., Wilczewska L., Dziedziczko A. (2005), *Postawy uczniów szkół gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych wobec osób w podeszłym wieku i niepełnosprawnych*, „Annales UMCS”, sec. J, vol. LX, suppl. XVI, 122.
- Kirenko J. (2002), *Wsparcie społeczne osób z niepełnosprawnością*, Ryki: Wydawnictwo WSUPiZ.
- Kirenko J. (2007), *Indywidualna i społeczna percepcja niepełnosprawności*, Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Kirenko J., Korczyński M. (2000), *Niepełnosprawni wobec niepełnosprawności*, „Annales UMCS”, sec. J, vol. XV, 18.
- Komorska M. (1999), *Postawy społeczeństwa polskiego wobec dzieci niepełnosprawnych*, „Annales UMCS”, sec. J, vol. XIV, 16.
- Kossewska J. (2003), *Spółczesność wobec osób niepełnosprawnych – postawy i ich determinanty*, „Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis Studia Psychologica I”, 14.
- Kowal K. (2004), *Postawy rodziców dzieci pełnosprawnych wobec osób z niepełnosprawnością*, [w:] G. Kwaśniewska, A. Wojnarska (red.), *Aktualne problemy wsparcia społecznego osób niepełnosprawnych*, Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Kowalska J., Winnicka J. (2013), *Attitudes of undergraduate students towards person with disabilities; the role of the need for social approval*, „Polish Psychological Bulletin”, 44 (1).
- Larkowa H. (1970), *Postawy otoczenia wobec invalidów*, Warszawa: Wydawnictwo PZWL.
- Larkowa H. (1985), *Postawy otoczenia wobec osób niepełnosprawnych*, [w:] A. Hulek (red.), *Stosunek społeczeństwa do ludzi niepełnosprawnych*, Częstochowa: Wydawnictwo WSP.
- Nowak S. (1973), *Pojęcie postawy w teoriach i stosowanych badaniach społecznych*, [w:] S. Nowak (red.), *Teorie postaw*, Warszawa: PWN.

- Osik-Chudowolska D. (2010), *Ustosunkowanie uczniów gimnazjum do niepełnosprawnych kolegów – w poszukiwaniu konsekwencji stereotypowego myślenia*, [w:] M. Chodkowska, S. Byra, Z. Kazanowski, D. Osik-Chudowolska, M. Parchomiuk, B. Szabała, *Stereotypy niepełnosprawności. Między wykluczeniem a integracją*, Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Ostrowska A. (1994 a), *Niepełnosprawni w społeczeństwie. Postawy społeczeństwa polskiego wobec ludzi niepełnosprawnych. Raport z badań*, Warszawa: IFiS.
- Ostrowska A., Sikorska J., Sufin Z. (1994b), *Sytuacja ludzi niepełnosprawnych w Polsce. Raport z badań*, Warszawa: IFiS.
- Ostrowska A., (2002), *Spoleczeństwo polskie wobec osób niepełnosprawnych. Przemiany postaw i dyskursu*, [w:] J. Sikorska (red.), *Spoleczne problemy osób niepełnosprawnych*, Warszawa: IFiS.
- Przybylski K. (2010), *Znaczenie terminu osoba niepełnosprawna – ku edukacyjnym i społecznym warunkom integracji osób niepełnosprawnych*, „Niepełnosprawność”, 3.
- Rutkowska E., wsp. (2000), *Postawy społeczne młodzieży wobec osób niepełnosprawnych*, „Zdrowie Publiczne”, 12.
- Sękowski A. (1992), *Postawy społeczne wobec inwalidów*, „Problemy Współczesnej Psychologii”, 2.
- Sękowski A. E. (1994), *Psychospołeczne determinanty postaw wobec inwalidów*, Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Sękowski A., Witkowska B. (2002), *Kierunki typologii uwarunkowań postaw wobec osób niepełnosprawnych*, „Roczniki Psychologiczne”, 5.
- Witkowski T. (1993), *Zmiany mentalności w stosunku do osób niepełnosprawnych*, [w:] M. Wątorska, W. Otrębski (red.), *Wokół osób niepełnosprawnych*, Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Wojciszke B. (2005), *Postawy i ich zmiana*, [w:] J. Strelau (red.), *Psychologia*, t. 3: *Jednostka w społeczeństwie i elementy psychologii stosowanej*, Gdańsk: GWP.
- Wosińska W. (2004), *Psychologia życia społecznego*, Gdańsk: GWP.
- Wyczesany J. (2009), *Postawy młodzieży gimnazjalnej wobec osób niepełnosprawnych – analiza porównawcza*, [w:] Z. Gajdzica (red.), *Problemy edukacji i socjalizacji osób niepełnosprawnych*, t. 11: *Człowiek z niepełnosprawnością w przestrzeni społecznej*, Kraków: Impuls.
- Zaorska M. (2006), *Postawy społeczne wobec niepełnosprawnych*, „Wychowanie na co Dzień”, 7/8.
- Zasępa E., Czabała Cz., Starzomska M. (2005), *Postawy wobec niepełnosprawności i osób niepełnosprawnych*, „Człowiek–Niepełnosprawność–Społeczeństwo”, 1.

SUMMARY

The aim of this article is an analysis of attitudes of young people towards people with physical disabilities. Social attitudes towards people with disabilities and the various determinants of these attitudes were the subject of the study. These factors are grouped into: socio-demographic, cultural and personal. The results of research conducted among 249 secondary school students and high school students have shown that a positive attitude towards young people with physical disabilities has a declarative nature. High school students in comparison with secondary school students have a more negative attitude to people with physical disabilities, especially in the cognitive and emotional dimension.

Key words: physical disability, attitudes towards the people with disability, young people